

VISSZATEKINTÉS

SCHWEITZER GÁBOR

Molnár Kálmán közjogászprofesszor pályaképe

Molnár Kálmán (1881–1961) a 20. századi polgári magyar közjogtudomány – alkotmányjog-tudomány – legjelentősebb művelői közé tartozott. Közel fél évszázadig tartó pályafutása során az Egri Érseki Joglyceum, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara, végül a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara közjogi tanszékén oktatott. Az alkotmányjog területeit érintő tudományos munkássága elismeréseként az MTA 1942-ben levelező tagjává választotta. A Parlamenti Szemle jelen számának visszatekintés rovatában Parlamenti illem című írását adjuk közre, a szerző pályaképének bemutatásával.

I. Molnár Kálmán 1881-ben született Nagyváradon. Édesapja, Molnár Imre (1845–1927) hosszú évtizedeken keresztül oktatott a nagyváradai királyi katolikus jogakadémián. „Apámnál jobb, becsületesebb, igazabb, gerincesebb, emberszeretőbb magyar embert nem ismertem” – írta róla 1949-ben papírra vetett visszaemlékezéseiben.¹ Édesanyját, Horváth Annát (1855–1942) ugyanakkor ideális anyaként, feleségként és háziasszonyként őrizte emlékezetében. A középiskolai tanulmányokat Molnár Kálmán a nagyváradai premontrei főgimnáziumban végezte. Az érettségit követően 1899-ben iratkozott be a nagyváradai jogakadémia hallgatójának. Az első két év után a budapesti tudományegyetem jog-és államtudományi karán folytatta tanulmányait. A jogtanári pályára tudatosan készülő Molnár Kálmán az egyetemi tanulmányok, illetve a két évig tartó németországi és franciaországi tanulmányút végeztével legszívesebben Nagyváradon helyezkedett volna el. Berlinből írta édesapjának, hogy a nagyváradai jogakadémiáról a kolozsvári tudományegyetemre távozó Somló Bódog helyét szívesen betöltené.² Magyarországra visszaérkezve a nagyváradai jogakadémián kívül az Egri Érseki Joglyceumba is benyújtotta pályázatát. Nagyváradra azonban Notter Antalt nevezték ki. Samassa József érsek, az Egri Érseki Joglyceum fenntartója viszont az Egerbe pályázók közül ugyanakkor Molnár Kálmánt tartotta a legalkalmasabbnak, és 1907. február 1-i hatállyal a politika, magyar közjog, nemzetközi jog és a jog- és államtudományi enciklopédia nyilvános rendkívüli tanárává nevezte ki. A nagyváradai tervek ezzel

¹ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár Életrajzi vázolata. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára R. 313. 4. doboz.

² Molnár Kálmán levele Molnár Imréhez. Berlin, 1905. január 7. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/134.

elszálltak. Samassa érsek azzal vigasztalta a fiatal jogtanárt, hogy nem fogja megbánni az egri kinevezést. Visszaemlékezéseiben Molnár Kálmán elismerte, hogy ebben bizony igaza lett az érseknek.

Az első tudományos publikációk azonban még Nagyváradon jelentek meg. Itt adta ki 1903-ban „Esküdtszékünk” címmel megírt jogtudományi doktori értekezését, amelyet mentora, Fayer László annak ellenére méltányolt, hogy az esküdtszék kérdésében Molnár Kálmántól eltérő álláspontot képviselt.³ Szintén Nagyváradon jelent meg „A munkások nyugdíja” című tanulmánya, amely a francia „munkásvédelmi” törvényjavaslatot mutatta be.⁴

II. Molnár Kálmán 1907 és 1925 között közel két évtizedet töltött Egerben, amennyiben a világháború és a hadifogság hosszú és embert próbáló esztendeit is beleszámítjuk: 1914 nyaráig, azaz bevonulásáig, közjogi stúdiumokat oktatott, ám 1919 őszén áthelyezését kérte a jogtörténet-egyházjogi tanszékre. Meggyőződése szerint akkor, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, illetve az 1918/1919-es forradalmi és ellenforradalmi események következtében gyökeresen átalakuló állami berendezkedésnek még a körvonalai sem látszanak, a magyar közjog tanáráként tanácstalanul állt az előtt a kérdés előtt, hogy miféle alkotmányt kell majd a hallgatóinak oktatnia, hiszen abban a – miként fogalmazott – „nem várt esetben”, amennyiben Magyarország államformája köztársaság lenne, nem kívánna többé közjogot tanítani. „Nem akarnék köztársasági közjogász lenni, de nem tudnám teljesíteni a közjog tanárának azt a szent hivatását, hogy a közintézmények ismertetése mellett azok szeretetét és a hozzájuk való ragaszkodást is belecsepegtesse tanítványai szívébe.” Ám még ha marad is a monarchikus államforma, a bekövetkező változások nem biztos, hogy a számára fontos jogfolytonosság szemmel tartásával fognak megoldódni. Ebben az esetben pedig nem tudna olyan alkotmányjogot tanítani, „amely a jogfolytonosság megakadása következtében [...] nem jog többé, hanem csupán tényleges állapot.”⁵ A fenntartói jogok gyakorlója, Szmrecsányi Lajos érsek méltányolta Molnár Kálmán érveit és kérelmét, és 1920. július 1-jei hatállyal a jogtörténet-egyházjogi tanszékre nevezte ki.⁶

Az egri időszakot Molnár Kálmán az intenzív elmélyedés és tanulás magvető éveinek tekintette. A rövidebb-hosszabb szakcikkeken, illetve önállóan is megjelenő tanulmányok mellett mindenképp az egyetemi magántanári képesítés megszerzéséhez szükséges monográfia elkészítését kellett szem előtt tartania. A magántanári cím megszerzése nemcsak a véglegesítés, hanem az előmenetel – min-

³ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Budapest, 1903. május. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/107.

⁴ Molnár Kálmán: A munkások nyugdíja. A francia törvényjavaslat. Nagyvárad, Szent László Nyomda. 1906.

⁵ Molnár Kálmán levele Szmrecsányi Lajosnak. Eger, 1919. november 17. Egri Főegyházmegyei Levéltár. Lycaei Facultas Juridica. 3922/1919. szám alatt.

⁶ Szmrecsányi Lajos levele Ambrus Istvánnak. Eger, 1920. április 7. Heves Megyei Levéltár. VIII-1. Egri Érseki Jogakadémia iratai. Iktatott iratok. 44. doboz. 330/1919/20. szám alatt.

denekelőtt az egyetemi katedra megszerzésének és a nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezésnek a – legfontosabb szakmai előfeltételének számított. A magántanári képesítés alapjául szolgáló monográfia témáját Molnár Kálmán a jogforrástan területéről merítette. Többévi kutatómunka után 1912-ben jelent meg „Kormányrendeletek. Tanulmány a magyar közjogból” című monográfiája. Az értekezés kiadásával lehetővé vált a magántanári képesítés iránti eljárás megindítása. A magántanári eljárás két és fél évig elhúzódó története 1912. november 20-án vette kezdetét, amikor a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi kara a kérvényt jelentéstétel céljából Kmety Károlynak, a magyar közjog professorának adta ki.⁷ Az eljárásnak ebben a szakaszában azt kellett megvizsgálni, hogy a kérvény megfelel az alaki kívánalmaknak. Kmety professor 1913. február 26-i jelentése alapján a kari ülés 15:1 arányban bocsátotta Molnár Kálmánt a magántanári képesítő eljárásra, egyúttal a jelentéstevőt Nagy Ernő közjogász-professzorral együtt felkérte a jelölt irodalmi munkásságának az érdemi megvizsgálására.⁸ Az 1914. november 26-án megtárgyalt bírálati jelentés alapján egyhangúlag bocsátották a folyamodót a képesítés további fokozatához.⁹ Kmety Károly bírálati jelentése kiemelte, hogy az értekezés, „egyike a magyar közjogi irodalom egyik legjelentősebb monographiáinak”. A bírálati jelentés elismeréssel szólt a „Döntvényeink jogi természete” című munkáról is. Ez a dolgozat ugyanis nemcsak „frappánsul és éles judíciumról”, hanem a legelvontabb fogalmak biztos boncolására való képességről is tanúskodik.¹⁰ A magántanári képesítés további lépcsőfoka a magántanári kollokvium letételét, illetve a magántanári próbaelőadás megtartását jelentette. A próbaelőadás megtartásától jogakadémiai tanárok esetében általában eltekintettek. Ezt a kedvezményt Molnár Kálmánnak is biztosították. Ezenkívül Kmety professor azt is indítványozta, hogy a jelöltet mentesítsék a szóbeli kollokvium letétele alól. Az indítvány ezt nemcsak a jelölt hosszú jogtanári működésére és irodalmi munkásságának „alapos voltára s tudományos értékére” alapozta, hanem arra az áthidalhatatlannak tűnő térbeli akadályra is hivatkozott, miszerint Molnár Kálmán pillanatnyilag Przemyslben – ebben a cári csapatok által ostromgyűrű alá vont erődítményvárosban – teljesítette katonai szolgálatát. A kérelmező „hazafias működésére” tekintettel a kollokvium letétele alóli felmentést megadták a számára. Mindezek alapján a jog- és államtudományi kar Molnár Kálmánt a magyar közjogból a próbaelőadás és a kollokvium elengedésével egyetemi magántanárrá képesítette.¹¹

⁷ Az 1912. november 20-i III. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetemi Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 13. kötet.

⁸ Az 1913. február 26-i VI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetemi Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 13. kötet.

⁹ Az 1914. november 26-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetemi Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 15. kötet.

¹⁰ Kmety Károly bírálati jelentésének hiteles másolatát lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 2413/12.

¹¹ Az 1914. november 26-i II. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetemi Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 15. kötet.

Az első világháborút követő években Molnár Kálmán szakirodalmi érdeklődésének középpontjába a korabeli közjogtudomány egyik alapkérdésének, a jogfolytonosságnak az értelmezése került. A jogfolytonosság fogalma alatt – fogalmazott a visszaemlékezések lapjain – „a hozzá nem értők, sőt bizony még egyes ún. szakemberek is csupán legitimizmust, itt-ott éppen csak politikai, sőt érzelmi (szentimentális) legitimizmust értettek”. Ezzel szemben a jogfolytonosság azt jelentette, hogy „a jogszabályok alkotása, változtatása vagy eltörlése csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által eszközölhető”. Azaz kizárólag az erre feljogosított tényezők – az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló, „a szent korona egész testét reprezentáló” törvényhozás – változtathatják meg az ország közjogi berendezkedését. Azaz a hangsúly az alakítások tiszteletben tartására helyeződött. Az alaki jogfolytonosság követelményéből ugyanakkor nem következett a Habsburg-ház uralmának a visszaállítása, sőt még a monarchikus államforma fenntartása sem, miután az „alkotmányos törvényhozást” tartalmilag semmi sem köti.¹²

Az egri időszakban Molnár Kálmán több hírlapi cikke és tanulmánya is érintette a választójog aktuális kérdéseit. Az első világháborút megelőzően közzétett írásai alapján Molnár Kálmán választójogi nézetei meglehetősen távol estek a progresszív törekvésektől. A magyar nemzeti eszme elkötelezett híveként óvakodott a választójog nagymértékű kiterjesztésétől, miként a titkosság korlátlan bevezetésétől is. A választójog fokozatos kiterjesztését ugyanakkor a kiegyenlítődést elősegítő intézmények – plurális választójog, aránytalan választókerületi beosztás, magasabb műveltségi cenzus – bevezetésével kívánta ellensúlyozni.¹³

A választójogi kérdések iránti érdeklődésről tanúskodik a Budapesti Szemle 1919. márciusi számában megjelenő, „Az arányos képviselői választójogról” című tanulmánya, amely az őszirózsás forradalom időszakának választójogi reformtörekvéseire, ezen belül is az arányos választójog intézményére reflektált.¹⁴ A tanulmány a külföldi tapasztalatokra is figyelemmel, az arányos választójog legfontosabbnak tartott elvi kérdéseit tekintette át, rámutatva a rendszer előnyeire és hátrányaira. Molnár Kálmán nem foglalt egyértelműen állást az arányos választási rendszerrel szemben, de érzékelhetően több érvet sorakoztatott fel az arányos választójog ellen, mint amennyit mellette.

A parlamentarizmus kérdésköréhez kapcsolódott Molnár Kálmán 1922-ben a Katholikus Szemle hasábjain megjelenő, „Parlamentari illem” című tanulmánya is, amelyben a parlamenti működés komolyságának nélkülözhetetlen feltételei közé sorolta – a szólásszabadság biztosítása mellett – a társadalmi illemt, valamint a

¹² Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi r. tanár Életrajzi vázolata. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára R. 313. 4. doboz., továbbá Uó: A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja. Eger, Egri Nyomda Rt., 1920. 4–5.

¹³ Lásd Dr. M. K.: Választójogunk reformja. Eger, 1913. január. 18. 1–2., 1913. január. 29. 2–3., 1913. február 5. 1–2.

¹⁴ MOLNÁR Kálmán: Az arányos képviselői választójogról. Budapesti Szemle, 1919. 177. kötet, 507. szám. 176–198.

Ház méltóságát sértő kifejezésektől, nyilatkozatoktól és cselekményektől való tartózkodást is. A házszabályi rendelkezések módosításával, a kimondottan durván illemsértő cselekvések és kifejezések megtorlásával a működés rendjét és a Ház tekintélyét lehet ugyan biztosítani, ám „az ízléstelenséget a parlamentből az emberi lehetőség határáig csak az irthatja ki, ha a választók törvényhozói kvalitásokkal bíró komoly embereket küldenek a parlamentbe”¹⁵. Állítását Benjamin Disraeli egyik bon mot-jával támasztotta alá: „Ha egyszer megszűnnek gentlemaneket küldeni a parlamentbe, akkor ez a birodalom veszve van.”¹⁶ A parlamenti munka zavartalanságának és méltóságának Molnár Kálmán szerint két nélkülözhetetlen előfeltétele van: a házelnök pártatlansága, valamint a parlament tagjainak fegyelmezettsége, mindenekelőtt önfegyelme. Amennyiben kívánatos a parlamentarizmus fenntartása, úgy a parlamentáris rend fenntartásának is kívánatosnak kell lennie. Ez pedig úgy érhető el, hogy a hangsúlyozottan pártatlan házelnök intézkedéseit a képviselők „minden körülmények között” tiszteletben tartják és biztosítják.¹⁷

III. A pécsi tudományegyetem jog- és államtudományi kara Polner Ödön közjogászprofesszor Szegedre történt átkerülése óta szorgalmazta Molnár Kálmán magyar közjogi tanszékre történő meghívását. Végül hosszas huzavona után nem meghívás, hanem pályázat alapján nevezték ki Molnár Kálmánt 1925. december 9-én a pécsi közjogi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává.

A Pécsen töltött két évtized Molnár Kálmán szakirodalmi működésének és publicisztikai munkásságának termékeny időszakát jelentette. A korábbi munkák összegzéseként megjelenő „Magyar közjog” című vaskos összefoglaló¹⁸, utóbb annak monografikus kiegészítése¹⁹, válogatott tanulmányait és hírlapi cikkeket egybegyűjtő kötetei²⁰, önálló kiadványként közzétett – nemritkán polemikus célzattal írt – dolgozatai²¹, valamint a folyóiratokban és hírlapokban megjelenő publicisztikák fémjelzik ennek a korszaknak gazdag termését. A közjogi vonatkozású művek főmotívumai közül a jogfolytonosság, valamint a kettős jogrend elmélete, továbbá a főkegyúri jog értelmezése emelkednek ki. Miután közjogi nézeteit nemcsak önállóan megjelenő tanulmányokban tette közzé, hiszen azok a „Magyar közjog” 1929-es kiadásának különböző fejezeteiben is visszaköszöntek, a viták egy része a vaskos közjogi összefoglaló megjelenése után bontakozott ki.²² Molnár Kálmán pole-

¹⁵ MOLNÁR Kálmán: *A parlamenti illem*. Katholikus Szemle, 1922. 3. szám (március). 136.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. 141.

¹⁸ MOLNÁR Kálmán: *Magyar Közjog*. Harmadik kiadás. Pécs, Danubia kiadás, 1929.

¹⁹ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányjogi reformjaink az 1937 és 1938 években*. Pécs, Danubia, 1938.

²⁰ Molnár Kálmán *egyetemi tanár összegyűjtött tanulmányai és cikkei I–II*. Pécs, 1932–1933.

²¹ Pl. A magyar jogszemlélet néhány alapvonása (Pécs, 1932.), Óvatosan a jelszavakkal! Molnár professzor, a zsidókérdés és a magyar ifjúság (Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1934.).

²² A „Magyar közjog” megjelenését követő vitákat Kardos József foglalta össze. Lásd: KARDOS József: *A szentkorona-tan története 1919–1944*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1985. 99–107.

mikus dolgozatai ugyanakkor a jogi oktatás reformját²³, valamint a magyar alkotmányfejlődés útját is érintették.²⁴ Írásait még a vitapartnerek által is elismert dogmatikai szigorúság, igényesség és következetesség, valamint mélyre hatoló történelmi, illetve alkotmánytörténeti megalapozottság jellemezte.²⁵

Molnár Kálmán nevéhez fűződik az alaki jogfolytonossági koncepció továbbfejlesztése révén az ún. kettős jogrend elméletének a kidolgozása. A jogfolytonosság közismerten a világháborús összeomlás idején szakadt meg, ám a jogfolytonosság az 1918/19-es forradalmak bukása után sem állt helyre. „A koronás királyt főképpen külpolitikai vis maior akadályozta abban, hogy törvényes hatalmának gyakorlását újból átvegye. Annak is jelentős akadályai voltak, hogy az erőszakkal félretolt törvényes országgyűlés továbbfolytassa alkotmányos működését”.²⁶ Álláspontja szerint az 1919. évi Friedrich-féle választójogi rendeletek alapján megtartott választások után megalakuló, önmagát a szuverenitás letéteményesének tekintő nemzetgyűlés által elfogadott 1920. évi I. tc. következtében Magyarországon kettős jogrend alakult ki. Egymás mellé került ugyanis az „ősi alkotmányos jogrend”, valamint az 1920. évi I. tc. óta megalkotott – a jogalkotásnak nem az alkotmányban előírt rendje szerint keletkezett – „ideiglenes és rendkívüli” jogrend. Amíg az ősi jogrend vis maior miatt nem érvényesülhet, addig a közjogi provizórium mindennapi életében érvényesülő jogrendjének, a nemzetnek gyakorlatban, szokásjogilag megnyilvánult akaratán nyugvó szurrogát jogrendjének csakis az lehet a hivatása, hogy önmagát is feleslegessé téve az alaki jogfolytonosság helyreállításával segítse elő az ősi jogrend érvényesülését.²⁷ Alaki jogfolytonosságról vallott nézeteivel az 1867-es közjogi alapokhoz ragaszkodó Molnár Kálmán egyértelműen szembehelyezkedett az 1920. évi I. tc. által – a retorika szintjén ideiglenes jelleggel – berendezkedő új közjogi és hatalmi rendszerrel.

A Molnár Kálmán személye és munkássága iránti fokozódó megbecsülés jeleként Polner Ödön, Erekly István, Holub József és Irk Albert együttesen ajánlották az MTA levelező tagjává.²⁸ Az MTA 1942. május 15-i tagválasztó nagygyűlése választotta meg Molnár Kálmánt a tudós testület levelező tagjává.²⁹ 1944. március

²³ Nehány szó a jogi oktatás reformjához (Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1932.). Még néhány szó a jogi oktatás reformjához (Eger, Érseki Jogliceumi Könyvnyomda, 1932.).

²⁴ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya*. Pécs, 1931.

²⁵ ZSEDÉNYI Béla: *Molnár Kálmán Magyar Közjoga*. Miskolc, 1931. 5–8.

²⁶ MOLNÁR Kálmán: *A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége*. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1930. 12–13.

²⁷ MOLNÁR Kálmán: *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium*. Pécs, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája, 1926. 26–29.

²⁸ Magyar Tudományos Akadémia. Tagajánlások 1942-ben. Kéziratul. Bp., 1942. 41–42.

²⁹ MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1482. Összes ülési és nagygyűlési jegyzőkönyvek 1939–1944.

13-i székfoglaló előadásán „A magyar király törvény-kihirdetési joga történeti kiakalulásában” című értekezésének egyik részletét olvasta fel.³⁰

Jóllehet Molnár Kálmán a szilárd elhatározással érkezett Pécsre, hogy a közélettől teljességgel visszavonul, az 1930-as években erősödő szélsőjobboldali radikalizmus ellen következetesen felemelte a szavát. Rendíthetetlen katolicizmusa, meggyőződéses legitimizmusa egyaránt szembeállította a totalitárius, illetve autoriter eszmékkel és rendszerekkel.

A totalitárius közjogi rendszerek új közjogi iránynak nevezett felfogása előtti behódolást a hazai alkotmányjog-tudomány művelői közül Molnár Kálmán utasította vissza a leghatározottabban.³¹ A „Van-e még magyar géniusz?” címen 1938. nyarán megjelenő írásában alkotmánytörténeti alapokon érvelt a közjogias magyar és a magánjogias német állameszme közötti áthidalhatatlan különbségek mellett. A germán és a szláv világ közé beékelődő magyarság azért maradhatott meg, mert „csontig-velőig átitatott bennünket a magyar és a germán államalkotó ideológia közötti különbségnek tudata”.³² A hatalomszerzés céljából a maga számára harcosokat biztosító „germán Führer” és a „vérszerződésben” a köz szolgálata mellett elkötelezett „Árpád vezér” annyira ékesen fényjelezték a két külön eszmevilágot, hogy ezt a magyarság előtt nem lehetett elhomályosítani.³³ Noha a körülmények természetesen sokat változtak azóta, a függetlenség és a fennmaradás zálogát Molnár Kálmán továbbra is abban látta, hogy a magyarság „az egyetemes emberi eszmét sajátos elgondolásban, más népek államfelfogásától különböző, de az egész emberiség szempontjából értékes nemzeti formában” valósítsa meg.³⁴ A totális államrendszerek hazánkban is megkísérelt „majmolását” ugyanakkor amiatt is veszélyesnek tartotta, mert a totális eszméknek történő behódolás az önálló államként való fennmaradás alapjait ingatja meg, hiszen mi szükség lehet az önálló magyar államra, ha nincs külön magyar „államszervező géniusz”?³⁵ Molnár Kálmán a kor vészjósló eszméivel szemben a nemzeti önállóság és függetlenség közjogi biztosítékát a romantikus hangzású, ám homályos tartalmú „nemzeti géniusz” évszázados örökségének megőrzésében látta. A hagymázos nemzetiszocialista állam- és jogfelfogással szembeni állásfoglalás egyértelműen kitért Molnár Kálmán írásából, amint ezt a sajtó is észrevételezte: „A mai zűrzavaros, politikai baktériumokkal megfertőzött világunkban jól esett ezt a logikus, világos okfejtéssel megírt cikket olvasni.”³⁶

³⁰ Jegyzőkönyv az MTA II. osztályának 1944. március 13-án tartott felolvasó üléséről. MTA Könyvtára Kézirattára, RAL. K. 1539. A II. osztály felolvasó üléseinek jegyzőkönyve 1923–1946. Lásd még *A jogélet eseményei*. Magyar Jogi Szemle, 1944. május 1. 307–308.

³¹ Az új közjogi irány egykorú értelmezéséhez lásd EGYED István: *Új irány a modern alkotmányokban*. Bp., A Magyar Közigazgatás kiadása, 1935. Magyar Közigazgatás Könyvtára 1. szám.

³² MOLNÁR Kálmán: *Van-e még magyar géniusz?* Bp., 1938. 3. Az írás eredetileg a 8 Órai Újság 1938. június 22-i számában jelent meg.

³³ Uo. 3.

³⁴ Uo. 4.

³⁵ Uo. 5.

³⁶ MOLNÁR Kálmán: *Van-e még magyar géniusz?* Pécsi Napló, 1938. június 22. 3.

Szilárd közjogi meggyőződése ahhoz is kellő erkölcsi tartást adott Molnár Kálmán számára, hogy a faji örület tobzódása idején a sajtó nyilvánossága előtt is tiltakozzon a jogrend talpkövének tartott állampolgári jogegyenlőség elvét felrúgó, jogcsorbító, illetve jogfosztó zsidótörvények meghozatala ellen. A „sárga folt” annak a homlokára nyom szégyenfoltot, „aki azt embertársa ruhájára kívánja akasztani” – figyelmeztette kortársait egyik korabeli írásában.³⁷ A szavakat tettek is követték, hiszen az eredendően a diszkriminatív zsidótörvények által érintett katolikus vallásúak megsegítésére 1939-ben életre hívott Magyar Szent Kereszt Egyesület vezetésében Molnár Kálmán is szerepet vállalt. (Utóbb, 1947-ben pedig Mindszenty József bíboros az egyesület világi vezetőjének is kinevezte.) Az sem tekinthető véletlennek, hogy a második világháború utolsó szakaszában, 1944 őszén a nyilas karhatalom Molnár Kálmánt közismert nyilas- és nemzetiszocializmus-ellenességére hivatkozással Pécsről Nagykanizsára internálta. Kiszabadulása után párton kívüliként ugyan, de a Polgári Demokrata Párt színeiben képviselte Pécs városát 1944/1945-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlésben.

A Mecsek-alján töltött évtizedek méltó befejezését jelentette, amikor 1946 nyarán a Pécsi Tudományegyetem rektorává választotta. Ezt a tisztséget azonban már nem fogadhatta el, hiszen időközben a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara meghívására a magyar közjogi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává nevezték ki.³⁸

IV. A közjogi tanszék professzoraként Molnár Kálmán 1946 és 1948 között mindössze kettő – miként visszaemlékezéseiben írta – „lelkiekben nagyon gazdag” esztendő tölthetett a budapesti jogi kar közjogi tanszékén. Az oktatási feladatok ellátása mellett természetesen tudományos munkásságát is folytatta. Elgondolásait a Budapestre kerülése évében készített munkatervben foglalta össze. Ebből a programból a legérdekesebbnek annak „A magyar jogszemlélet alapvonásai – Mi a magyar?” címmel tervezett tanulmánynak a megírása ígérkezett, amely a Szekfű Gyula szerkesztésében 1939-ben megjelent, „Mi a magyar?” című tanulmánykötetre kívánt reflektálni. Véleménye szerint a Szekfű-féle kötetből kimaradt „a magyar jogszemlélet” problémakörének a tárgyalása, és „csupán nem-jogász szerzők alkalmi, odavetett – bár itt-ott egészen találó – megjegyzéseiben és ösztönös rálátások megállapításaiban lett érintve”³⁹. Minden valószínűség szerint ebből a tervből született az „Alkotmányfejlődésünk útjai” című dolgozata, amelyet 1947. március 7-én olvasott fel a Magyar Jogászegyletben.⁴⁰

³⁷ MOLNÁR Kálmán: *A magyar múlt tanulságai*. Magyar Nemzet, 1939. február 4.

³⁸ Az 1945. augusztus 28-i XI. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetemi Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 44. kötet.

³⁹ Molnár Kálmán irodalmi munkaprogramja. Pécs, 1946. június 9. MTA Könyvtára Kézirattára, 6218/5.

⁴⁰ A kéziratot lásd MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 676.

A szűkülő mozgásteret jelezte ugyanakkor, hogy 1947 tavaszán a Jogtudományi Közlöny nem közölte „A magyar címer megállapítása” című kéziratát.⁴¹ A cikk megírása az egyetem pecséthasználatának közelmúltban bekövetkezett megváltoztatásával függött össze. Közelebről az a kérdés foglalkoztatta Molnár Kálmánt, hogy milyen jogforrás keretében lehetséges nem is az egyetemi, hanem az általános értelemben vett címer megállapítása. Véleménye szerint a címert kizárólag publikus, azaz mindenki számára hozzáférhető jogforrásban lehet szabályozni, miniszteri leiratban azonban – miként azt az egyetemi címer esetében 1947-ben tettek – jogforrástani szempontból nem lett volna szabad szabályozni ezt a kérdést. Tudományos tervei között ugyanakkor nemcsak az akadémiai székfoglaló beszéd befejezése, továbbá a „Magyar közjog” átdolgozott kiadásának a megjelentetése szerepelt, hanem korábbi jogforrástani tanulmányai alapján publikálásra kívánta előkészíteni a „Magyar jogforrástani” című összefoglaló kötetet is.⁴²

Terveit azonban csak részlegesen valósíthatta meg. Az 1948/49-es tanév kezdetén ugyanis professzortársaival, Laky Dezsővel és Szandtner Pállal együtt felszólítást kapott a kultuszminisztériumtól, hogy nyújtsa be nyugdíjkérelmét. Tolnai Gábor, a kultuszminisztérium egyetemi főosztályának főnöke 1948. október 5-én táviratilag magához kérte a professzorokat és közölte velük, hogy a jogi oktatás reformja keretében életbe lépő új tanulmányi rendre tekintettel a kultuszminiszter felszólítja őket, hogy nyújtsák be nyugdíjazási kérelmüket. Ennek a felszólításnak annak reményében tettek eleget az érintett professzorok, hogy nyugállományba helyezésükre legalább a méltányosnak tekintett egy esztendeig tartó fizetéses szabadság biztosítása után kerül majd sor. Az 1948. október 7-i kari ülés – amelyen már a tanszékekre meghívandó utódokról, így a közjogi (alkotmányjogi) tanszékekre kerülő Beér János személyéről is döntöttek – vita nélkül határozott arról, hogy a nyugdíjazásukat kérő professzorok beadványait azzal továbbítják, hogy a legmelegebben ajánlják a számukra az egyesztendei szabadság megadását.⁴³ A kultuszminisztérium – miközben Molnár Kálmánt azonnali hatállyal felmentette az egyetemi tanári teendők alól – 1949. április 1-i hatállyal nyugállományba helyezte.

Az MTA 1949 őszén végrehajtott átszervezésekor Molnár Kálmánt levelező tagságától is megfosztották, pontosabban a semmitmondó tanácskozó tagok közé sorolták át. Nagy örömet jelentett viszont a számára, hogy 70. születésnapja alkalmából tanítványai és pályatársai – Bölöny József és Abay Gyula kezdeményezésére – kétkötetes emlékkönyvvel tisztelgetek előtte. Az életéből hátralévő időszakot Molnár professzor visszavonultan, olvasással, iratai rendezésével, feljegyzések írásával töltötte. „Mióta nyugdíjba menesztettek, vagyis 6 év óta megközelítőleg

⁴¹ A magyar címer megállapítása. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 10. 677.

⁴² Molnár Kálmán irodalmi munkaprogramja. Pécs, 1946. június 9. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/5.

⁴³ Az 1948. október 7-i I. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. ELTE Egyetem Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei. 48. kötet.

ezer kötetet olvastam el, a magyar – és a világirodalom remekeit –, s így életem egy nagy mulasztását pótoltam.” – írta 1955-ben egri, majd pécsi tanártársának, Óriás Nándornak.⁴⁴

Az utolsó éveket nélkülözés és betegségek árnyékolták be. A jegyzetfüzetekben olvasható utolsó bejegyzést 1959. február 5-én írta: „A halál jó, szép és könnyű. De a meghalás rossz, csúnya és nagyon keserves, nehéz. Jó volna túl lenni rajta!”⁴⁵ Molnár Kálmán két esztendővel később, alig egy héttel 80. születésnapja előtt, 1961. március 29-én hunyt el. Nyughelye a budapesti Farkasréti temetőben van.

Óriás Nándor a következőképp jellemezte visszaemlékezéseiben Molnár Kálmánt: „Önmagával szemben kérlelhetetlen, hallgatói irányában szigorú, de a becsületes munkát valósággal örvendezve jutalmazó, lelkes és lelkesíteni tudó professzor, kitűnő előadó, a jogfolytonosság tántoríthatatlan híve, az úgynevezett fajvédelem ellenzékének és a jogegyenlőségnek emelt fővel kiálló harcosa. Ez irányban való hírlapi cikkezéstől, sőt éles vitázástól sem riad vissza, mint ahogy egyébként is sokat publikál”.⁴⁶

Befejezésként szintén Óriás Nándor visszaemlékezéseinek egyik, éppenséggel Molnár Kálmán kapcsán felidézett gondolata kívánczik ide: „abban is szerencsétlen a magyar nemzet, hogy miután megszülte és nagyra nevelte a maga kiváló embereit – nem bírja el őket.”⁴⁷

SCHWEITZER GÁBOR

tudományos főmunkatárs,

MTA TK JTI

habilitált egyetemi docens NKE AKK

⁴⁴ Molnár Kálmán levele Óriás Nándornak. Budapest, 1954. október 19. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms. 6218/21. (másolat)

⁴⁵ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6218/11.

⁴⁶ Óriás Nándor: *Emlékeim töredékei*. Szerk.: Ádám Antal. Pécs, 2006. 168–169.

⁴⁷ Óriás Nándor: *Emlékeim töredékei*. Szerk.: Ádám Antal. Pécs, 2006. 169.